

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті досліджено процес формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти у фокусі психологічної науки; досліджено загальну характеристику випускника закладу вищої освіти і категорії соціально-професійної компетенції, а також проаналізовано специфіку процесу формування соціально-професійної компетентності майбутнього випускника закладу вищої освіти в різних періодах його навчання в умовах вищого навчального закладу.

За допомогою розробленого теоретичного концепту моделі формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти визначено ключові орієнтири організації процесу професійного навчання: процес навчання окреслює практичну діяльність студентів (випускників) закладу вищої освіти; практика зважає на наявні у студентів (випускників) навички і відповідає мотивації; практика планується, виконується, корегується й оцінюється студентами (випускниками) самостійно; практика сприяє найбільш широкому сприйняттю дійсності і цілісному сприйняттю трудового процесу; практика навчання супроводжується соціальними комунікаціями і кооперацією; результати практики інтегруються в навички студентів (випускників) і поєднуються з можливістю подальшого соціально-професійного використання. Якісна реалізація ключових елементів запропонованого концепту моделі надає можливість ефективного використання у формуванні соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти.

Ключові слова: соціально-професійна компетентність, заклад вищої освіти, педагог, випускник, студент.

Постановка проблеми. Педагогічна проблема формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти існує стільки ж, скільки самі заклади вищої освіти, а також є невід'ємним елементом освіти. Багато студентів та випускників закладів вищої освіти помилково вважають, що отримання диплому про вищу освіту автоматично призведе їх до хорошої роботи та успішної кар'єри. Проте випускникам, які не є «готовими до кар'єри», буде важче отримати роботу та процвітати на робочому місці. Соціально-професійна компетентність випускника закладу вищої освіти вміщує не тільки професійні знання і вміння індивіда, а також його особистісні суспільні якості. Запропонована модель формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти надасть можливість індивідові на високому професійному рівні здійснювати діяльність у різних сферах професійної діяльності, а також сприятиме успішній діяльності особистості в соціумі.

Актуальність статті полягає в тому, що вона сприяє якісному проходженню процесу формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти, тобто ствердженню індивіда як соціально-професійної особи, що є одним із важливих факторів формування особистості поряд із досягненням певного рівня фізіологічного та психологічного розвитку.

Мета статті – визначити специфіку формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти у фокусі педагогічної науки; дослідити загальну характеристику випускника та запропонувати теоретичний концепт моделі формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти.

Дослідження формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти порушує перед нами таке коло завдань:

1) дослідити загальну характеристику випускника закладу вищої освіти і категорії соціально-професійної компетенції;

2) проаналізувати специфіку процесу формування соціально-професійної компетентності майбутнього випускника закладу вищої освіти в різних періодах його навчання в умовах вищого навчального закладу;

3) запропонувати теоретичний концепт моделі формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах вища освіта в Україні вирішує комплекс складних завдань, спрямованих на підготовку кваліфікованих фахівців. Головним педагогічним завданням є формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти фахівця, що забезпечить йому можливість на високому професійному рівні здійснювати

діяльність у різних сферах професійної діяльності. Для дослідження вищезазначеної проблеми треба звернутися до характеристики випускника закладу вищої освіти, зокрема до такої його якості, як соціально-професійна компетентність.

Згідно з останньою редакцією Закону України «Про вищу освіту», вища освіта визначається сукупністю систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [2].

Звертаючись до поняття соціально-професійної компетентності, можемо визначити, що вона виявляється не тільки у професійній діяльності суб'єкта, його здатності вирішувати певний клас професійних завдань, але й в успішному функціонуванні особистості в соціумі, адже вона є комплексом особистісно-психологічних технологій взаємодії індивіда з навколишнім соціальним середовищем та ефективної діяльності в заданій предметній області.

Аналіз специфіки процесу формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти в різних її періодах передбачає визначення етапів цього процесу.

Воно базується на основі дослідження аналізу факторів професійного становлення, динаміки взаємозв'язку пізнавальних і професійних мотивів студентів ВНЗ, а також дійсних тенденцій організації процесу підготовки у вищому навчальному закладі. Як теоретична основа розробки етапів специфіки процесу формування соціально-професійної компетентності студентів закладу вищої освіти пропонується звернутися до концепції контекстного навчання А.А. Вербицького [1].

У контекстному навчанні, як закарбовує А.А. Вербицький, відбувається процес руху діяльності студента від його навчальної діяльності (повз квазіпрофесійну і навчально-професійну діяльність) до професійної діяльності фахівця. Сутнісною характеристикою такого навчання є послідовне моделювання на мові науки за допомогою всієї системи форм, методів і засобів навчання (традиційних і нових) предметного і соціального змісту засвоєваної професійної діяльності за допомогою трьох типів взаємопов'язаних навчальних моделей (семіотичної, імітаційної і соціальної). У своїй сукупності вони є динамічною моделлю переходу від навчальної діяльності індивіда до професійної.

Аналіз специфіки процесу формування соціально-професійної компетентності майбутнього випускника закладу вищої освіти в різних періо-

дах його навчання в умовах вищого навчального закладу базується на спостереженні, вирішенні дослідних завдань, діагностиці мотивів навчання студентів, тому було виділено такі етапи становлення соціально-професійної компетентності студентів (далі – випускників) ВНЗ.

Упродовж першого етапу, що відповідає I–II курсу навчання, відбувається розвиток пізнавальних мотивів, осмислення вибору вищого навчального закладу, початкове прогнозування власного соціально-професійного шляху. Цей етап здійснюється через загальнокультурну й опорну соціально-професійну підготовку студента через оволодіння ним знаннями в межах навчальних дисциплін, інтеграцію в соціально-професійному контексті через розвиток пізнавальної мотивації. Тобто здійснюється визначення індивідуального «образу» освітнього маршруту. Належними технологіями для успішного формування соціально-професійної компетентності студентів на I етапі є технології, спрямовані на осмислення і самооцінку пізнавальних мотивів. Комунікативні, дослідницькі, рефлексивні технології, технології групової взаємодії, соціального проектування.

Упродовж другого етапу, що відповідає III курсу навчання, здійснюється усвідомлення соціально-професійних мотивів в умовах навчання у вищому навчальному закладі, відбувається осмислення результатів перших соціально-професійних випробувань, зокрема під час проходження практики, здійснюється розвиток соціально-професійної мотивації шляхом ускладнення навчально-професійних завдань, виникає орієнтація в соціально-професійних ситуаціях, уточнюються соціально-професійні наміри – будується кар'єрний план. На цьому етапі здійснюється інтеграція знань як циклів дисциплін, так і окремих предметів. Системоутворювальним є використання дослідних, комунікативних, рефлексивних технологій, технологій групового рішення загально-навчальних завдань, кейси, технологій проектування.

Упродовж третього етапу, що відповідає IV–V курсу навчання, відбувається розвиток соціально-професійних мотивів в умовах навчання у вищому навчальному закладі у взаємозв'язку з розвитком пізнавальної мотивації до безперервної освіти, розгляд відповідності самооцінки та зовнішньої оцінки результативності соціально-професійного становлення, корекція обраного професійного шляху, здійснюється рефлексія соціально-професійного самовизначення в межах освоєння спеціальних дисциплін, що досягається корегуванням змісту індивідуального «образу» освітнього маршруту. Для істотного розширення контексту розв'язуваних студентами соціально-професійних завдань, професійним завданням сучасного педагога є наближення навчальних завдань до реальних. Тому на III етапі переважа-

ють дослідні, комунікативні, рефлексивні технології, технології групового рішення соціально-професійних завдань, кейси, проектування, імітаційне моделювання та ігри, тобто технології, спрямовані на осмислення й особисту оцінку соціально-професійних мотивів поведінки в професійній ситуації.

Аналізуючи специфіку процесу формування соціально-професійної компетентності майбутнього випускника закладу вищої освіти в різних періодах його навчання в умовах вищого навчального закладу було запропоновано сукупність відповідних діагностичних методик та методів діагностики соціально-професійної компетентності майбутніх випускників закладу вищої освіти, що дозволяють об'єктивніше визначити реальну готовність студентів до подальшої професійної діяльності. Перший метод – рішення академічних завдань, що дозволяє виявити знання студента закладу вищої освіти теорії. Наступний – психологічна діагностика особистісних якостей студента закладу вищої освіти, яка має бути спрямована на визначення соціально-професійних значущих якостей особистості. Вирішення практичних завдань (тестів) також надає можливість проаналізувати вміння студента закладу вищої освіти застосовувати особисті знання в невизначеній обстановці (імітація реального процесу). Також метод аналізу есе дозволяє виявити соціально-професійні цінності студента закладу вищої освіти і його рефлексивні вміння. Аналіз продуктів діяльності базується на основі аналізу різних видів портфоліо (прогресу, показове, працевлаштування, документів або робоче), таким чином, фіксує індивідуальний прогрес (особисті досягнення) студента закладу вищої освіти.

Соціально-професійна компетентність випускника закладу вищої освіти вміщує не тільки професійні знання і вміння індивіда, а також його особистісні суспільні якості. Для сприяння успішному формуванню конкурентоспроможності, соціально-професійних кар'єрних компетенцій, готовності індивіда до подальшого навчання та побудови кар'єри та успішної діяльності після закінчення закладу вищої освіти до уваги пропонується такий концепт моделі формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти, що складається з основних компетенцій, що формують кар'єрну готовність та соціально-професійну компетентність випускника закладу вищої освіти, та з трьох блоків (змістовний, або організаційно-підготовчий, процесуальний, або виконавчий, і результативний).

Тому основними компетенціями, що формують кар'єрну готовність та соціально-професійну компетентність випускника закладу вищої освіти є критичне мислення – вирішення проблем; усні (письмові) повідомлення командна робота – співпраця; застосування інформаційних техноло-

гій; лідерство; професіоналізм с етична робота; управління кар'єрою. Стосовно ж блоків, які є ключовими в описаній моделі формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти, то їх є три:

Блок перший – змістовний (організаційно-підготовчий). Він уміщує визначення вимог, що пред'являються до майбутнього фахівця (зокрема з боку роботодавця). Це вимоги до змісту знань, умінь і навичок, що необхідні для компетентного виконання соціально-професійної діяльності за різними рівнями (загально професійні, професійні, спеціальні); дефініцію конструкції та складу компетенцій і якостей; конструювання навчальних планів, програм; визначення технологій формування компетенцій; розроблення моніторингу освітнього процесу та сформованості соціально-професійних компетенцій випускника закладу вищої освіти.

Блок другий – процесуальний, або виконавчий. Він спрямований на реалізацію педагогічної діяльності з формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти, на реалізацію принципів, педагогічних умов, використання технологічних підходів у навчанні, зовнішніх і внутрішніх факторів, які забезпечать реалізацію наміченої мети. Потребує розроблення складника діяльнісної і забезпечення методами і формами контролю, тобто компонентів націлених на формування компетентності випускника закладу вищої освіти.

Блок третій – діагностичний. Націлений на проведення моніторингу динаміки формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти. У межах блоку виокремлюються критерії (діяльнісно-практична, мотиваційно-ціннісна, когнітивна) за всіма видами соціально-професійних компетенцій.

Нижче, як показники володіння узагальненою структурою соціально-професійної діяльності, наведено також рівні сформованості компетенцій студентів. Початковий рівень характеризується відсутністю знань про дії, що належать до реалізації соціально-професійних компетентностей: неусвідомленістю виконуваних дій; шаблонним характером діяльності, бідністю засобів; невмінням проводити аналіз, визначати перспективи; відсутністю новаторських інноваційних ідей; невмінням приймати рішення, низькою мотивацією, відсутністю цивільно-професійного світогляду, самовідповідальності; невмінням налагоджувати контакти на основі визначення мети.

Елементарний – наявність неусвідомлених нецілеспрямованих знань про частково усвідомлені дії, що належать до реалізації соціально-професійних компетентностей. Зверхне проведення аналізу, слабке бачення перспективи, складність ухвалення рішень у будь якій новій ситуації використовуються скудний набір методів і засобів. Цивільно-професійний сві-

тогляд і самовідповідальність перебувають на етапі формування, мотивація не є стійкою.

Просунутий етап характеризується усвідомленістю виконуваних дій та раціональним виконанням з урахуванням набутих знань. Дії цілеспрямовані і результативні. Індивід починає аналізувати особисту діяльність, опановувати навички ефективних соціально-професійних компетентностей у навчально-виховному процесі, в нього з'являється позитивна мотивація. Цивільно-професійний світогляд і самовідповідальність перебувають на середньому рівні формування. Мотивація є більш стійкою.

На високому етапі в індивіда з'являється стійка мотивація до вдосконалення особистої діяльності. Він узагальнює досвід, його дії мають варіативний і цілеспрямований творчий характер. Індивід осмислено проектує реалізацію професійних функцій, ураховуючи предметно-змістовний, психологічний, соціальний, управлінський аспекти соціально-професійної діяльності. На цьому рівні особистість здатна прогнозувати перебіг і результат соціально-професійного впливу, суспільну значимість та наслідки проекту. Адекватно і самостійно корегує прогалини і недоліки, свідомо прагне до самовдосконалення, усвідомлює важливість усіх компонентів соціально-професійної компетентності для виконання професійних функцій і способів реалізації в практичній діяльності, всі компоненти соціально-професійної компетентності сформовані. Цивільно-професійний світогляд частково сформовано. Рівень самовідповідальності – високий. Професійна мотивація є стійкою.

Професійний етап становить уміння здійснювати вибір найефективнішою формою комбінування ресурсів (факторів), що дозволяє організувати робочий процес. Цивільно-професійний світогляд є сформованим і професійним.

Мислення розвинене. Особистість характеризується відповідальністю, вмінням визначати і налагоджувати будь-які контакти на основі визначення мети й прогнозу. Усі компоненти соціально-професійної компетентності сформовані та розширені.

Висновки і пропозиції. За допомогою розробленого теоретичного концепту моделі формування соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти визначено ключові орієнтири організації процесу професійного навчання: процес навчання окреслює конкретну, практичну діяльність студентів (випускників) закладу вищої освіти; практика зважає на наявні у студентів (випускників) навички і відповідає мотивації; практика планується, виконується, коригується і оцінюється студентами (випускниками) самостійно; практика сприяє найбільш широкому сприйняттю дійсності і цілісному сприйняттю трудового процесу; практика навчання супроводжується соціальними комунікаціями і кооперацією; результати практики інтегруються в навички студентів (випускників) і поєднуються з можливістю подальшого соціально-професійного використання. Якісна реалізація ключових елементів запропонованого концепту моделі надає можливість її ефективного використання у формуванні соціально-професійної компетентності випускника закладу вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Вербицкий А.А. Концепция знаково-контекстного обучения в вузе. Вопросы психологии. 1987. № 5. С. 31–39.
2. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради. 2014, № 37–38, ст. 2004). 2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Kuzmina M. Formation of social-professional competence of a graduate of a higher educational institution as a pedagogical problem

The article examines the process of socio-professional competence formation of a graduate of a higher education institution in the psychological science focus; the general characteristics of a higher education institution graduate and the category of social and professional competence are researched, as well as the specifics of the process of the socio-professional competence formation of a future higher education institution graduate in different periods of his education in a higher education institution.

By using of the developed theoretical concept of the graduate of the higher education institution formation of the social and professional competence model, the key guidelines for organizing the process of vocational education are defined: the process of teaching outlines the concrete, practical activity of the higher education institution students (graduates); practice takes into account the skills available to students (graduates) and corresponds to motivation; practice is planned, performed, corrected and evaluated by students (graduates), if possible independently; practice contributes to the broadest perception of reality and contributes to the holistic perception of the labor process; practice of education is accompanied by social communications and cooperation; the results of practice are integrated into the skills of students (graduates) and combined with the possibility of their further socio-professional use. Qualitative implementation of the key elements of the proposed concept of the model provides an opportunity for its effective use in shaping the socio-professional competence of the graduate institution of higher education.

Key words: social-professional competence, higher education institution, teacher, graduate, student.